

TAKÁCS ZSUZSA

Háló és hal

Halálversek a magyar költészetben

Játszottam a halál gondolatával. Poétikus volt a látvány: fekszem a ravatalon, mint valami Zichy-metszeten, fiatal lány, szinte még gyermek, dúsan redőzött, leomló, áttetsző ruhában, életem elmetszve tőlem, körülöttem zokogó rokonok. Tizenegy éves korom májusára tűztem ki halálom napját, megindultam a Dunapart lépcsőin hangos sírással lefelé, míg egy felnőtt kézen fogott és hazavitt. Nem volt bennem realitásérzék, a holttestek, a szerteszét heverő lótetemek látványa felkavart, de elhessegettem emlékeimből, otthon nem beszéltem róluk, nem illett kérdezősködni felőlük. A későbbi élmény, Gyulai, Eötvös, Reviczky versekbe foglalt halála volt valóságos nekem, a Tetemrehívás illusztrációja. A halált egyszerre sugallta és tagadta a felnőttek viselkedése. Izgatott és rettegéssel töltött el: szemgödrének mély tekintetével int, és én közel lépek hozzá, tudom, anyámat akarja elragadni tőlem. Gyermekkoromban minden az ő hamarosan bekövetkező haláláról beszélt. Róla szóltak a versek, melyeket maga olvasott föl nekünk szomorú, szépcsendű hangján. Migrénes fejfájása délelőttök hosszú csendjét parancsolta ránk. A késve készülő ebédet, a délutánra hagyott takarítást rosszkedvűen vettem tudomásul, a rá való neheztelésem miatt ráadásul lelkiismeret-furdalás gyötört. Fejfájásait színpadiasnak éreztem, de elvesztésének lehetősége nagyon is valóságosnak tűnt. Végül egy megváltó álom véget vetett rettegésemmek. Ahogy a romantikus versekben írva van, puszta körmömmel kiástam a frissen hantolt, sáros, hideg földből koporsóját, kihűlt testét betakartam, simogatással fölmelegítettem és hazavittem. Nem hittem többé, hogy meghalhat, ha később sokszor aggódtam is miatta. A nyolcvanegy éves korára bekövetkező halála világomat rendítette meg.

Átéltam a háborút. Hóban feketéllő halottat azelőtt is láttam, de örök emlékként az az út maradt meg bennem, amit a béke első napjaiban tettem meg anyámmal, amikor a budai alagúton átmentünk. A német katonák teteméből áradó édeskés szag orromban örökre megmaradt, és kerülöm azóta is az alagutakat. Egész városrészek esnek ki emlékezetemből, álomban olasz vagy spanyol városokban járok és rettenetes szívdobogással arra ébredek, hogy elvesztem az alagút bejáratánál, képtelen vagyok továbblépni. Ő akkor magához szorította a fejemet, szememet tenyerével befogta, de öleléséből kilestem, láttam a feltépett katonaszöveten, arcok és fejek körül az elszivárgott, megdermedt, szivárványos tócsát. Részeg kocsis korbácsolja elmozdíthatatlan teher elé kötött szárnalmas gebéjét. A Dosztojevszkijnél és Nietzsche-nél leírt jelenet gyermekkoromban előttem is lejátszódott a házunk előtt, a Petőfi Sándor utcában. Anyámmal együtt néztük a véres cirkuszt, míg el nem vonszolt. Ugyanez a kocsis harminckilenc évvel később őt korbácsolta a halálos ágyán, terhének továbbvonzolására őt ösztökélve.

Millán Astray, Franco nyomorék tábornokának egy katonája a salamancai egyetemen tartott gyűlésen a tábornok kedvenc fordulatával próbált lelkesedést kelteni a fiatal közönség soraiban. „Éljen a halál!” – kiáltotta el magát. Unamuno, akit később a falangisták háziőrizetben tartottak, a következőképpen válaszolt: „Az imént egy értelmetlen és nekrofil kiáltást hallottam... Ezt az imént elhangzott bizarr paradoxont értelmetlennek találtam... stb.” A tábornok erre megismételte kedvenc jelszavát. Ugyanezt a nekrofil kiáltást írtam le én is egy versem zárósorában. A vers, a sor anyám iránti mérhetetlen, együttérző szeretetemben fogant. A fogalmazásnak, ha formailag az előbbiekkal teljes mértékben azonos is, a fent idézett történethez semmi köze nincs. A halál megjelenítése, igenlése a köz- és filozófiai gondolkodás, az irodalom és más művészetek választ kereső kísérleteiből nem számúzható.

Furcsa olvasókönyvet vett kezébe a húszas években iskolába kerülő magyar kisdíák. Más emlékeiből könnyebben kitörlődött, de anyám elképzeléseiben lehet, még körmönfontabb részletekkel egészült ki a halál arcképe. Az ő emlékeiben sértetlenül élt tovább a Gyulai Pál leírta jelenet, a sírjából árván maradt gyermekeihez hazalátogató anya képe. Nem tudott szabadulni e romantikus vers borzongató vigaszától, neki, az árván maradt, testvéreitől elszakított kisgyerekeknek az iskolában felmondani a verset nem memóriagyakorlat volt, hanem a legtitkosabb, legvéresebb valóság beismerése: „*Három árva sír magában,/ Elhagyott sötét szobába;/ Zivataros, hideg éj van./ Édes anyjok künn a sírban./.../ Megnyílnak a nehéz hantok,/ Kilép sírből édes anyjok,/ S tova lebben a vak éjben,/ Haza felé, az ösvényen./ Arca halvány, hangj' a régi...*” Itt már teljes bizonyossággal peregték a könnyeim, ahányszor felolvastam rám hagyományozva a romantikus halállal való bensőséges viszonyát.

Gyulai verse, melyet korának ízlésvilágán túl is igazol a német, osztrák hagyomány, a magyar költészet halálközelségéhez külön-

nősképpen illik. Petőfi komor (és fenyegetésszámba menő) Szendrey Júliához írt sorai „*Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt/ Fejfámra sötét lobogóul akaszd,/ Én feljövök érte a síri világból...*” talán a második, a halál fenyegetését igazoló iskolai versélményem volt. A mesteri igehasználát, az egyszerű *jövök* és nem a keresett *felemelkedem, kikelek síromból* vagy egyéb szinonima villámcsapásként hatott rám valahányszor. Csakúgy, mint az *Emlények* hangjának szaggatottsága: „*Döbbenve ismerék fel rajzomon/ Egy-egy vonást, mit szellemujja von// Övé! – kiáltom – itt ez övé,/ A szín erős, nem illik együvé.*” Magamba szállva ünnepeltem a halál birodalmát is magába foglaló költészet diadalát.

Diákkorom versolvasmányainak zömében szerepel a halál, vagy jelen van a halálgondolat. Jelképes szinte, hogy az irodalmi nyelv a *Halotti beszéddel* kezdődik és az első magyar vers az *Ómagyar Mária-siralom*. Erich Fromm amerikai társadalomtudós az *Emberi szívfő* című könyvében a múltba nézést, a halál gondolatával való intenzív foglalkozást nekrofilának minősíti. Számunkra azonban e gondolat a *Szózat* szavaiban foglaltatott össze, a *nemzethalált* választható lehetőségként kínálva fel. A hatvanas, hetvenes évek silány történelemkönyveiben foglaltakat a rég vagy nemrég halott magyar szerzők irodalomkönyveiben szereplő sorok fölülbírálták, kiegészítették, és – legalább engem – halálvággyal töltöttek el, tragikus hazaszeretetre neveltek. A virrasztók nagy tetszhalottja iránt érzett heves szeretetem 57-ben semmiiben sem különbözött a Vajda által versbe foglalt érzésektől. A megtorlások tapasztalata és a hagyomány kialakította ízlésemnek tökéletesen megfeleltek Vajda János sorai: „*Lobogó gyász, én neked hódolok*” (Az üstökös); „*Elalunni mindörökre... Csak pihenni, csak pihenni*” (A vaáli erdőben); „*S holdfénykarod kitarva indulsz/ ... / Mert letelik a szellemóra – / Le, vissza! le a koporsóba*” (Gina emléke); vagy a *Harminc év után* verse: „*E földi létben gyász-sorunk betölt/... / Így ül a hold... / ... / Hallgatva a sírbolti csöndességet/ A rémteli erdő alatt, / Amíg a fákról nagy, nehéz könnyecseppek/ Hervadt levélre halkan hullanak.*” Kosztolányi verse, az *Akarsz-e játszani ...* halált? a dekadencia fűszerével tette számomra még vonzóbbá a témát. S hatott rám a *Halál rokona*, a vajdai hagyományt folytató Ady, *Halál-arcunk sötét fátyollal óvjuk/ S hervadt, régi rózsá-koszoruinkat/ A víg teremben némán szerte-szórjuk (Lédával a bálban)*; vagy A *Halál lovaiban* szereplő sorok: „*Mindig van szabad paripa/ S mindig van gazdátlan nyereg./ S aki előtt megállanak/ Elsápad és nyeregbe száll/ ... /S fehér úton nyargal vele/ Új utasokért a Halál.*” Ady, a szecesszió osztrák festőinek közeli költőrokona, olyan volt számomra, akár a halálos betegségben szenvedő, aki öngyilkosságra készül, hogy megrövidítse szenvedését.

„... Ki látott lelket meghalni?” – kérdezi Richard Wurmbrand, a náci és kommunista román börtönöket megjáró evangélikus lelkész. A tizenegy évet börtönben és ebből három sötétzárkában töltő, zsidószármazású lelkész le nem jegyzett, csupán emlékezetében megőrzött „börtönprédikációi” a misztikusok minden logi-

kának ellentmondó hitéről tanúskodnak. Wurmbrand, akárcsak elődei, Eckhart mester és a spanyol Avilai Teréz vagy Keresztes Szent János (a keresztény) hit tanítása szerint élve a halál életteltéttségét hirdették. Vajon személyiségzavar vagy a lélek erőtartáléka-e, ha nővérünknek érezzük a halált, mint Assisi Szent Ferenc, és áldást kérünk rá? Vajon József Attila sokat idézett két sora, a „Mért legyen én tisztességes/ Kiterítenek úgyis/ Mért ne legyenek tisztességes/ Kiterítenek úgyis” nem az erkölcsi jónak feltételezi-e a halált, ha egyszer annak tudatában az emberi élet erkölcsi minősége változik meg?

Jorge Luis Borges Keats *Csalogány* című verséről szólva az angol és a német olvasó homlokegyenest eltérő értelmezéséről beszél. Okfejtése, transzcendens vonatkozásával, témánkhoz szorosán kapcsolódik. Szerinte az arisztotelianus iskolán nevelkedett angol közönség alkalmatlan a vers befogadására. Nem tud mit kezdeni azzal az érzéssel, amit Keats kivételes verse sugall, mely szerint a madárdal az embert életének rövideségére ébreszti rá. „A költemény erényeit – írja Borges – tudtommal még eddig senki sem vonta kétségbe, értelmezése ellenben már vita tárgya. Az utolsó előtti strófában van a bökkenő. Amikor az esetleges, halandó ember megszólítja a madarat, melyre »irigy idő nem tipor«, s melynek éneke ugyanaz a dal, amelyet a moabita Ruth hallott Izrael mezőin egy hajdanvolt este. Sidney Colvin felfedezett monográfiájában egy (Keats verseiben rejlő) ellentmondást. Idézem különös álláspontját: logikai hibát követ el Keats, és véleményem szerint ez költői vétség is, amikor szembeállítja az emberi lét mulandóságát, amelyen az egyén életét érti, a madár létének állandóságával, amelyen a faj életét érti.” F. R. Laevis ezt a megjegyzést fűzte hozzá: „természetesen ez a felfogásban rejlő tévedés a bizonyíték rá, mennyire intenzív érzésből fakadt a gondolat ... Keats megsejtette ... a görög szellemet ... azon a bizonyos éjszakan, megérezte a sötét csalogányban a platóni csalogányt. Keats egy századdal megelőzte Schopenhauer egyik tételét ... Vajon miért nem jött rá Carrod, Leavis meg a többi kritikus erre az értelmezésre? Az angol elméről elmondható, hogy számára nem az absztrakt fogalmak, hanem az egyének jelentik a valóságot ... Nem gondolkodásbeli fogyatékos, hanem etikai kétely tartja vissza, hogy úgy éljen az absztrakciókkal, mint a németek.”

Borges gondolatmenetét követve joggal gondolhatjuk, hogy egy-egy nép halálhoz való viszonyulását és annak irodalmi tükröződését is arisztotelészi vagy platóni minta szabja meg. A *hely szelleme* munkál bizonyos értelemben a halál sűrű idézésében pl. a spanyol, a német vagy akár a magyar költészeti hagyományban; Garcia Lorca esszéit szentel a *bölcsődaloknak*, amelyek az elaltatandó gyermeket a halállal ijesztgetik. A bikaviadal pedig, melyet vasárnapként a televízió ma is közvetít, bár az ember sötét természeti erőkon való győzelmét rituálja, valójában halálorgia.

„Az életszeretet – írja Erich Fromm – leginkább olyan társadalmakban fejlődik ki az egyéneken, ahol létbiztonság uralkodik,

azaz nem kerülhetnek veszélybe az emberhez méltó élet alapvető, anyagi feltételei, ahol igazságosság van, azaz senki sem használhat fel eszközül másokat, és ahol szabadság van, azaz minden embernek megvan a lehetősége arra, hogy a társadalom tevékeny, felelős tagja legyen." Joggal kérdezhetjük meg, vajon van-e ilyen társadalom, és cáfolhatjuk az állítás igazát az afrikai, cigány, indiai, latin-amerikai életszereteket tükröző táncok, zenék, irodalmi ellenpéldák sokaságával.

A halálgondolat otthonosságát a magyar költészetben mégis mintha valójában a tragikus történelem magyarázná. Hans Jonas *Istenkép Auschwitz után* című katartikus tanulmányában egy lábgyegyzet a holocaust elszenvetői közötti, vizsgálódásunk szempontjából másik lényeges különbségre mutat rá. A hívő zsidók számára, írja Hans Jonas, elviselhetetlenebb volt kiirtásuk gondolata, mint a keresztények számára, hiszen számukra nem nyílik túlvilág, és nincs remény a földi életen túli isteni igazságszolgáltatásra. Másképpen kell tehát értelmeznünk Pilinszky vagy Rónay György, vagy akár a nem hívő, de keresztény gondolkörben felnövő ateista halálképzetét. (Hasonlatként az arénák első keresztényeinek derűs várakozását idézhetjük, akik éppen életszeretettel telve lépték át a halál küszöbét.)

A feltűnő arányban szereplő magyar gyász- és *in memoriam*-versek saját verseihez viszonyított talán legnagyobb hányadát Rónay György írta. Elég talán idéznünk néhányat: *Szabó Lőrinc sírjánál*, *Etienne Durand kivégzése*, *Babits a betegágyon*, *Haydn gyászmiséje*, *Antonius Oppidanus*, *Rilke sírja*, *Discursus Zrínyi sorokkal* stb. A részvét, a hitből fakadó vigasz, ha a pusztulás látványát el nem fedi is, a választ az emberi ésszel fel nem mérhető isteni szándék jótékony messzeségébe távolítja. Mivel ezek a versek sohasem pusztán a testi halálról szólnak, hanem az egyénin túliról, a túlélőre háruló feladatról; a test kiszolgáltatottságának leírását nem kíséri lázadás. Az esztétikailag szép nem sérül meg a gyászversekben sem. Időben rövid, de távolságban hosszú út vezet innen Baká vagy Petri soraiig: „*S menyország azért nem, lehet/ ... /mert a döglétes szeretet/ velünk maradna mindenképpen.*” (Petri György)

A szerelmesek egymásnak való kiszolgáltatottsága, az eleven való felfalattatás/felfalás Pilinszky költészetének alapmotívuma, azonos az utolsó vacsora emlékére celebrált mise során áldozatul felajánlott ostya magunkhoz vételének rítusával. E költészetben a magány, a kényszer diktálta cselekvés mindannyiszor megismétli az utolsó vacsora eseményét, de annak katarzisa nélkül. Jelképeségének erejét azonban nem tagadhatjuk: Istennek tett szemrehányásként szólnak ezek a sorok, lélek és test közös panaszaiként. A test sóvárgása a másik testre nem különbözik a misztikusok által lejegyzett Isten utáni sóvárgástól, de a vágy beteljesülése büntudattal terhes. A felfalás és felfalattatás rémülete ölt testet a Pilinszky-versek évés-jeleneteiben: „*Csillaghálóban hányódunk*” – írja a *Halak a hálóban* című versben – „.../s éjjelkor talán/étek leszünk egy hatalmas/halász asztalán.” A *Tilos csillagban*

meg: „*Én nem kívántam megszületni,/ a semmi szült és szoptatott,/ szeress sötéten és kegyetlen,/ mint halottját az itthagytott.*” A Téli ég alattban visszatér a felejthetetlen szoptatás-képhez: „*Mivé is lett az anyatej,/ beszennyezem kabátom.*” A Parafrázis vers egésze az evés kényszerű rítusáról szól, melyben tápláló és táplált egyaránt áldozat és gyilkos. „*Mindenki táplálékaként,/ ahogy már írva van,/ adom, mint élő eledelt,/ a világnak magam./ Mert minden élő egyedül/ az elevenre éhes,/ lehet a legjobb szeretőd,/ végül is összevérez.*” stb. A költő szívét követelő éhező a Francia fogolyban, a *Kihűlt világ* költő-versalánya az evéssel a halált magába fogadó emberlét panaszát halatja. („*E világ nem az én világom,/ csupán a testem kényszere,/ hogy egyre beljebb, mint a féreg/ furakodom beleibe.// Így táplálkozom a halállal,/ így lakik jól ő velem,/ az életem rég nem enyém már,/ vadhúsként nő szívemen.*”) A fenti sorok képalakítása meghatározóan valósi fogantatású, a magukhoz az eleven Krisztust vevő katolikusok hit-titka színezi át a mindennapi táplálkozási/szerelmi rítust.

Hosszú volna a halálgondolatot költészetének középpontjába állító mai magyar költők listája, de ha témájuk azonos is, halálhoz fűződő viszonyuk más. Kálnoky, aki hónapokat töltött kórházban, tudoműtéték során, köztük a külsejét is megnyomorító csonkításos műtéten esett át, közvetlen közletről látta a halált. Kiszolgáltatottságában azonban felszabadító, groteszk humorra talált, az iróniában és az öniróniában fölfedezve költői kiteljesedése mámorát. Érdeemes felidézni az *Elsodortak* (a hajdani egri főutcán korzózók) menetét, a verset lezáró néhány utolsó sort, hogy képet kapjunk hangjának újszerűségéről: „*fuldokló kapkodás, némán tátongó halálfélelem,/ így sodródnak mindnyájan az éjfékete torkolat felé,/ döglött pisztráng, én is velük, de lehorzolt ezüstpikkelyeim/ sokáig ott csilognak még az alkonyatban/a házfalon vagy a parti sziklák oldalán.*” Érzelmait parodizálva vagy kivonva a versközegből érzi, hogy vers-épülete inog, leomlani kész, kötőanyaga, az érzelem nélkül? Épp ezt akarja, nem betegségének, nem fiatal korától fenyegető halálának, hanem paradox életének terhére rakja vállunkra. A halálénál is képtelenebb történelmi események versbe foglalójának, a halállal eljegyzett költőnek elég ideje volt arra, hogy megunja „jegyesét”. Az irodalom jeleseinek dedikált hommage-versek méltó párja az ő sajnálkozást és konvenciót sutba dobó, rossz költő emlékére írt gyászverse: „*Ő volt a mesebeli tyúk:/ sohase költött, noha kotlott./ Hol járt, göröngyös volt az út,/ s helyette is verslába botlott.// ... //Nem boldogult a föld alatt se,/ mert kötött formájú volt a kripta./ Lábvizek nimfája, fogadd be/ lelkét szürke hullámaidba!*” A *Szvidrigaljov utolsó éjszakája* című versében bár a Dosztojevszkij-regény hőse monologizál és a regény kulisszái tűnnek fel, a halála után is élő egykedvűsége Kálnokyra vall: „*Fölrezen olykor. Véli: kopogást hall/ az ajtón, pedig csak kihűlt szíve/ dobban meg néha. Bosszúsán legyint./ S nehéz feje ismét mellére kókad.*” A *mutatóvány* című vers, az elképzelt öngyilkosság utáni pillanat éppúgy a részvétnélküliség közegében játszódik, mint az élet pillanatai: „*Bódult vagyok és elfogódtott. Fákfordítják el arcukat,/ mikor meggyújtom a kanócot.//halk robbanás...*”

Halotthalovány/ szeme bámul az ablakoknak,/ míg fönn az égen koponyám/ csontszilánkjai fölragyognak."

Joggal hisszük, hogy kezdettől magukban hordják pusztulásuk mikéntjének titkát az élők. „Baka István – írja Rába György – forrongásban levő gnosztikus ideológiájának öntőformát keresett. Formakutatásának első állomása a manicheista pusztulás képzeteinek kifejezésére ígéretesnek látszó halálkultusz megragadása.” Ok és okozat szorosán együttműködve készíti elő költő és civil halottas ágyát: Dsidának a szívbetegségét, Bakának a végbélrákban szenvedőét. Bakának fiatalon, élete utolsó szakaszában nem pusztán az általánosságban vett búcsúra kellett igent mondania, hanem inkvizíciós megkínztatására, az Isten jóságába vetett remény szétfoszlására is. Ebből a semmiből kellett költői világot építenie, látását egyetlen – de számtalan paraméter meghatározta – szögből működtetve: a megalázó betegségben szenvedő, középkorú férfi (és jelentős költő) szemszögéből. Az ember önképére teremtett isten Baka változatában így fest: „*Hogy te vagy Isten egyedül ne hidd/ Itt isten az, kinek bár púp a hátán/ Koalíciós partnere a Sátán/ Hol jobbra ülve hol meg balra fent/ Így működik az égi parlament/ Voltam s vagyok de hogyha nem leszek/ Hiányod lennék és nem érdemed/ Bohócnadrágon a luk hol épp/ Résre talált most s szállong a sötét/ S hidd csak tovább, hogy a fekete lyuk/ A segglyikad hová minden bejut/ .../Isten hát véled Istenem igen."*

Kétségtelenül szentségtörő szavak, különösen azok fülében, akik nem egy folyamat (mondjuk az egyéni élet) során elhangzott (leírt) beszéd töredékeként hallgatják ezt a verset, hanem önálló és végső tanulságot fedeznek fel benne. E vers lehetséges változataként az utolsó, ciklusba sem foglalt versek közt a *Tavaszwég* érzelemmentes zárósortait idézem, amelyben – Hans Jonas '84-es, már idézett tanulmányának – az ő megfogalmazásával élve *önkorlátozó* istenére, a pusztulásba belepusztuló, az emberrel együtt szenvedő felső lényre ismerünk. „*Füldoklom itt vagy ott akár a hal/ kit közegebből más szűkebb közegebe/ horgász rántott ki vagy maga az Úr// Mindegy, akárcsak én, ő sem tanul/ sorsából és tátog-tátog egyre/ míg hangtalan versébe belehal."* Az istenfogalom újragondolásának szükségességét vetik fel Baka vagy Petri éppen a halál-témához kapcsolódó versei (bár náluk az élet és halál térnuma nemegyszer köztes). Ki mondaná meg, hová billen a mérleg? Még élő, rémületébe már-már belehaló véglény beszél Petri egyik korai versében, melyet Baka horgász és hal szituációját idéző képe rokonít: „*Horgodra tűztél uram/ Huszonhat éve kunkorodok, tekergek/ csábosan, mégsem/ feszült ki a zsinór./ Nyilvánvaló, hogy folyódban nincsen hal. Ha mégis remélsz/ válássz más kukacot."* A pusztulást, a véglény-sorsot kiosztó Istennek tett panasz, az istenkáromlás pusztá ténye is azonban Isten létét feltételezi. Ha ez így van, azt is mondhatnánk, a különbség mindössze stiláris Pilinszky könyörgő kreatúrájának, Petri csalijának vagy Baka tátogó halának szövege között. A vallásos gondolkozáson belüli halálmegfogalmazások között, ahova Baka és Petri verseit sorolom, a halált

elszenvedő, vagy a másik hiányába mintegy belehaló lény hangjai között ott szól az *Ómagyar Mária-siralommal* együtt Nemes Nagy Ágnes *Hiánybetegségeink legnagyobbika* című verse is. Nem hangzanak el viszont a halálról Isten említése nélkül beszélő, emiatt számomra éppen a legmegrendítőbb Kálnoky-sorok. Az érett, a vallást csak mint kultúrtörténeti tényt elismerő Kálnoky komor víziója minden változat közül a legkevésbé folytatható. A semmi csak önmagához hasonlít. Erről szólnak érzelemmentes sorai, s köztük is a számomra – szinte azt mondhatnám – legszínvonalosabbak, melyek épp színtelenségükkel törlik ki a halált a látható dolgok közül: „*Még néha megjelensz az ingoványos szürkületben./ Arcod sárgán világító holdudvarában/ elhalnak a fényérzékeny növények.*” Ennek a láthatatlan birodalomnak lakói nem úgy járnak vissza, mint Gyulai szentimentális verseinek hozzájuk képest boldog eltávozottjai, hogy gyermeküket betakarják, megettesék; emberi mivoltukból nem őriznek semmit: „*Leszállsz a földre, nehézkes madár/ szárnyaiddról lerázod a havat,/ csőröddel kopogtatsz az ablakon./ de nincs kéz, hogy kinyissa./ ... /Fejed válladra hajtandod mit érne?/ Nincs semmi más, csak ami volt/ és amiért nem érdemes maradni.*” Az ő végső igazságnak tetsző ábrázolásával becsúsztam, a költészet halálfenyegetésének ábrázolása meg is torpan.

Csak a romantikus ábrázolás számára borongós a kép, csak a szentimentális számára rózsaszín, a baudelaire-i nyomokon induló, a celan-i *Schwarze Milch* italát ízlelő számára fekete. A Kálnoky-versek *spiritus malignusa* szisztematikusan pusztító egykedvűségében színtelenre festi a halált, kitörli az eltávozottat – József Attilával szólva – „a világ képei közül”, és azt a – közhelyes – igazságot érvényesíti, hogy az életnek nem része a halál, hogy nincs tapasztalat-, érzés- és gondolatcsere az egymástól elválasztottak között. A hajdan szeretett és örökre elvesztett lényben (Kálnoky életrajzából tudjuk, hogy a költő anyjáról van szó) az ellenséges elem, a pusztulás munkál, és pillantásától *elhalnak a fényérzékeny növények*.

Tematikám, az ősz, hároméves halottam emléke heteken, hónapokon át tartott fogva, kiszabadultam, aztán újra beleveszttem; a költészeti áttekintéssel, úgy gondoltam, nevet adhatok a veszteségnek, míg végre egy álom, melynek leírását dolgozatomhoz függesztettem, felszínre vetett és utamra engedett.

Álmom¹ a haláltól való közös emberi félelmen túl irodalmi fogantatású volt, olvasmányaimban Kálnokyn rég túlhaladva, az ő szellemében leírt színhelyen játszódott, mégis Babits Jónásának (kamaszkorom egyik önkínzó, latolgotó képzelgésének) a hal gyomrában töltött éjszakáit idézte. Érthetetlen módon nyugalommal töltött el mégis életem folytatódásának homályos kötelessége. Hogy magamban álltam egy számomra rendelt faldarab mellett, hogy elválhattam a tömegtől, hogy engem szólított a falban induló morajlás, individuumom visszanyerését jelentette. Világossá vált számomra, hogy annak, amiről élőként, ébren és álomban ábrándoztam – azaz hogy testemet a pusztulásnak átadva, Istenben feloldódva megszűnök –, nem jött még el az ideje.

1 Fémest ízt éreztem számban, és kámforos párolgás hűtötte bőrömet. Zárt, viszonyítási pont nélküli, mégis: *fönti* térben tartózkodtam. Tudtam, hogy nem vagyok élő, és nem vagyok halott sem. Egy romló húscsontokkal teli szőnyegen, menekülttábori zsúfoltságban várakoztam. Egy ismerős műfordító (akivel előző este találkoztam, és aki súlyos betegségében Istennek szüntelen hálát adva él) rozoga hűtőszekrénybe zsúfolta a csontokról levagdostott még romlatlan húst és csontokat. Az ablakon át (melyen keresztül nem nyílt kilátás egyébként sehova) a rongyaira esett perzsaszőnyegből próbáltam kirázni a beletaposott szennyet. Várakozásom teljesen reménytelen volt, jól tudtam. Nem volt tér, kint és bent, egy helyben állt minden, mégis tevékenykedtem tovább. Korgó, hatalmas morajlás indult a falban; lassú omlás követte. Félelem és várakozás nélkül, egyedül vártam soromra. Megnyílt mellettem a fal, zuhantam lefelé. Bepólyált tetemként ébredtem újra, tagjaim nem fájtak, lábadoztam. Ápolóm mozogni tanított a térhiányban és én beleegyeztem, hogy újra élek, a sorsomban való könnyű bizakodás fogott el.